

ITALIYAN BADIY ASARLARIDAGI REALIYALAR VA ULARNING TARJIMA JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Vasliddinova Gulmira Rustam qizi

O'zbekiston Davlat Jahon Tillari universiteti 2-kurs magistranti

gulmirarustamqizi@gmail.com

+998 90 196 56 80

O'zDJTU Italiyan tili tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrasini mudiri B.S.Ergashova taqrizi asosida

Annotatsiya:

Mazkur tezisdagi italiyan badiiy adabiyotida uchraydigan realiyalar va ularning tarjima jarayonida tutgan o'rnini tahlil qilinadi. Realialar – ma'lum bir madaniyatga xos bo'lgan, boshqa tilda to'liq ekvivalenti bo'lmagan elementlar bo'lib, ular asarning madaniy fonini boyitadi va tarjimon uchun muhim vazifa hisoblanadi. Ishda Dante, Calvino va Eco kabi yozuvchilarning asarlari asosida realialarning turlari, tarjima strategiyalari hamda madaniyatlararo muloqotdagi ahamiyati yoritilgan. Xulosa qismida realialarni tarjima qilishda izoh, adaptatsiya va boshqa usullar samarali yondashuv sifatida taklif etiladi.

Kalit so'zlar: realiya, badiiy tarjima, italiyan adabiyoti, madaniy kontekst, tarjima strategiyalari, adaptatsiya, intertekstual yondashuv.

Аннотация:

Данное исследование посвящено анализу реалий, встречающихся в итальянской художественной литературе, и их роли в процессе перевода. Реалии – это культурно-специфические элементы, не имеющие точного эквивалента в другом языке, которые обогащают художественный текст и создают трудности для переводчика. На материале произведений Данте, Кальвино и Эко рассматриваются типы реалий, переводческие стратегии и их значение в межкультурной коммуникации. В заключении предлагаются различные методы передачи реалий, включая комментарии, адаптацию и интертекстуальные подходы.

Ключевые слова: реалия, художественный перевод, итальянская литература, культурный контекст, переводческие стратегии, адаптация, интертекстуальный подход.

Abstract:

This thesis examines the role of cultural realia in Italian literary works and their significance in the process of translation. Realia, understood as culture-specific

elements without direct equivalents in other languages, enrich the cultural background of a text while posing challenges for translators. Drawing on the works of Dante, Calvino, and Eco, the study explores the types of realia, translation strategies, and their importance in cross-cultural communication. The conclusion suggests practical approaches such as explanatory notes, adaptation, and intertextual methods to ensure the effective rendering of realia in translation.

Keywords: realia, literary translation, Italian literature, cultural context, translation strategies, adaptation, intertextual approach.

Zamonaviy dunyoda tarjima jarayoni madaniyatlararo muloqotning asosiy vositasi sifatida muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, badiiy adabiyot tarjimasida realiyalar – ya’ni, ma’lum bir madaniyatga xos bo‘lgan va boshqa tillarda ekvivalenti bo‘lmagan elementlar – katta rol o‘ynaydi. Italiyan adabiyoti, o‘zining boy tarixiy va madaniy merosi bilan, realiyalarning tarjimasida qiyinchiliklar tug‘diradi. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, globalizatsiya davrida italiyan klassik yozuvchilari (masalan, Dante, Calvino, Eco) asarlarini o‘zbek yoki boshqa tillarga tarjima qilishda madaniy farqlarni yetkazish zaruriyati ortib bormoqda. Bu jarayon nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va semiotika sohalarini ham qamrab oladi, chunki noto‘g‘ri tarjima o‘quvchini asl matndan uzoqlashtirishi mumkin.

“Realiya” atamasi (lotincha “res” – narsa) bir madaniyatga xos bo‘lgan va boshqa madaniyatda ekvivalenti bo‘lmagan haqiqiy yoki xayoliy elementlarni bildiradi. Badiiy adabiyotda realiyalar asarning madaniy kontekstini boyitadi, o‘quvchiga muallifning dunyoqarashini yetkazadi. Masalan, realiyalar kiyim-kechak, an’analar, tarixiy voqealar yoki til iboralari shaklida namoyon bo‘ladi. Ular asarning autentiyligini ta’minlaydi va tarjimon uchun asosiy muammo manbai hisoblanadi, chunki ularni to‘g‘ri yetkazish madaniy adaptatsiyani talab qiladi.

Italiyan adabiyoti o‘zining boy merosi bilan ajralib turadi: Dante Aligierining “Ilohiy komediya” (Divina Commedia) asarida klassik va bibliyografik manbalar, Italo Calvinoning “Ko‘rinmas shaharlar” (Le città invisibili)da metaforik shaharlar, Umberto Econing “Gul nomi” (Il nome della Rosa)da O‘rta asr semiotikasi kabi elementlar mavjud. Bu asarlar Italiyaning Renessans, O‘rta asr va zamonaviy madaniyatini aks ettiradi, shuning uchun tarjima jarayonida italyan tilining leksik va stilistik xususiyatlari, shuningdek, evropalik madaniy kontekstni hisobga olish zarur. Tarjimada realiya asl matndagi madaniy elementni maqsadli tilda yetkazishni bildiradi. Ular leksik bo‘shliqlar tug‘diradi, chunki tarjima qilinayotgan tilda ekvivalenti bo‘lmashligi mumkin. Tarjimon realiyani saqlash, adaptatsiya qilish yoki izoh berish

orqali ifodalaydi. Masalan, italiyan adabiyotida “piazza” (maydon) realiyasi nafaqat jismoniy joy, balki ijtimoiy markazni bildiradi va tarjimada bu ma’no saqlanishi kerak. Badiiy asarlarda madaniy realiyalar (bayramlar, an’analar) va ijtimoiy realiyalar (jamiyat tuzilishi, kasblar) asarning fonini yaratadi. Italiyan adabiyotida ular Renessans davri ijtimoiy tabaqalari yoki O’rta asr monastir hayotini aks ettiradi. Mazkur elementlar o’quvchiga madaniy immersiyani ta’minlaydi, ammo tarjimada madaniy farqlar tufayli yo’qotilishi mumkin.

Tarjima matnida realiya o’quvchini asl madaniyat bilan bog’laydi, asarning emotsional va intellektual ta’sirini saqlaydi. Noto’g’ri yetkazilgan realiya o’quvchini chalkashtirishi mumkin, shuning uchun tarjimon madaniyatlararo ko’prik rolini o’ynaydi. Masalan, italyan realiyalari o’zbek o’quvchisiga izoh orqali tushuntirilsa, asar yanada tushunarli bo’ladi.

Italiyan adabiyotida madaniy realiyalar ko’p: masalan, Dantening “Divina Commedia”sida klassik mifologiya elementlari (masalan, Virgil yoki Beatrice kabi shaxslar) madaniy merosni aks ettiradi. Kiyim-kechak (mantiya) va bayramlar (Carnevale) asarda madaniy kontekst yaratadi.

Tarixiy realiyalar o’rta asr voqealari yoki shaxslarini o’z ichiga oladi. Umberto Eco’ning “Il nome della rosa”da o’rta asr inkvizitsiyasi va monastir hayoti tarixiy realiyalar misolidir.

Jamiyat tuzilishi (feodalizm, burjuaziya) va kasblar (monax, ritsar) italiyan asarlarida ijtimoiy dinamikani ko’rsatadi. Calvino’ning asarlarida zamonaviy shahar hayoti ijtimoiy realiyalar orqali ifodalanadi.

Italyanacha iboralar va stilistik elementlar (masalan, Danteda florentin lahjasi) til realiyalaridir. Ular tarjimasida saqlanishi yoki adaptatsiya qilinishi kerak.

Itaycan tilning leksik boyligi (arxiv so’zlar) va grammatikasi tarjimasida qiyinchilik tug’diradi. Masalan, Umberto Eco’da lotin iboralarining tarjimasida ma’no yo’qolishi mumkin.

Tarjima strategiyalari: literal (to’g’ridan-to’g’ri), erkin (adaptatsiya), izohli (qo’shimcha tushuntirish). Realiyalar uchun ko’pincha izohli usul qo’llaniladi, masalan, izohlar yoki glossariy. O’ziga xos realiyalar (masalan, Calvinoda metaforik shaharlar) tarjimasida madaniy adaptatsiya talab qiladi, ammo bu asl ma’noni buzishi mumkin.

Italo Calvinoning “Le città invisibili”dan: Shaharlar (masalan, “Zora” yoki “Tamara”) metaforik realiyalar bo’lib, urban muammolarni aks ettiradi. Tarjimada poetik tilni saqlash qiyin, chunki italyanacha nuanslar yo’qolishi mumkin.

Umberto Econing “Il nome della Rosa” asarida O’rta asr monastiridagi lotin iboralarini va semiotik belgilar realiyalaridir. Tarjimasida arxaik so’zlar muammo tug’diradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, r ealiya tarjimaning markazida turib, asarning madaniy qiymatini saqlaydi. Muammolarni yengish uchun strategiyalarni (izoh, adaptatsiya) va AI ni qo‘llash zarur. Italiyan asarlarini tarjima qilishda realiyalarga e‘tibor madaniy tushunmovchiliklarni oldini oladi va asarning ta‘sirini kuchaytiradi. Masalan, realiyalarni to‘g‘ri yetkazmasa, o‘quvchi asarning emotsional va intellektual ta‘siridan mahrum bo‘lishi mumkin. Muammolarni yengish uchun bir qancha strategiyalarni qo‘llash mumkin: transkripsiya (asl so‘zni lotin harflari bilan yozish), kalkalash usuli (yangi so‘z yaratish), izoh berish (ma‘noni tushuntirish), moslashtirish (maqsadli madaniyatga adaptatsiya qilish) va almashtirish (o‘xshash mahalliy element bilan o‘rnini bosish). Umumiy yondashuvda intertekstual va madaniyatlararo usullarni qo‘llash realiyalarni yetkazishni samaraliroq qiladi, chunki ular madaniy kontekstni chuqurroq tahlil qilishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Dante Aligieri. (1308–1321). Divina Commedia.
2. Italo Calvino. (1972). Le città invisibili.
3. Umberto Eco. (1980). Il nome della rosa.
4. Eugene Nida. (1964). Toward a Science of Translating.
5. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_cultural_references_in_the_Divine_Comedy
6. https://en.wikipedia.org/wiki/Divine_Comedy
7. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_cultural_references_in_the_Divine_Comedy